

Studia Turcica (edidit L. Ligeti), 498 pp. Akadémiai Kiadó,
Budapest 1971, Bibliotheca Orientalis Hungarica XVII.

Budapeşte Üniversitesinde Türk Filolojisi Kürsüsü kuruluşunun 100. yıldönümü dolayısıyla yayımlanan bu kollektif eser, önemi ile uygun bir niteliktedir. Prof. Dr. Lajos Ligeti'nin redaktörlüğü altında Akademi yayını olarak meydana getirilen bu eser, Türk Filoloji kürsününün başkanı olan Doç. Dr. Zsuzsa Kakuk'un bir giriş yazısıyla başlar. 21 sayfalık bu yazıda Zsuzsa Kakuk, kürsünün kuruluşunu ve 100 yıllık tarihini çok dolgun olarak özetlemiştir. Bu tarihçe hatta Macarların 893 – 896 yıllarında şimdi yurtlarına girişiyle başlamış, I. Mohaç (Mohács, 1526) meydan savaşıyla Macaristanda Türk egemenliğinin kuruluşundan hemen sonra ilk büyük Macar ozanı Bálint Balassa 1552–1556 yıllarında bazı Türkçe şiirleri Macarcaya çevirmiş, kendi de Türkçe şiir yazmıştır. Illéshazy Türkçe-Latince sözlük (1668), Harsányi Nagy de bir Türkçe konuşma kitabı (1672) hazırlamıştır. János Repiczky 1848 de *Keleti órák* (= Doğu saatleri) başlığı altında Farsça, Arapça ve Türkçe şiir çevirileri yayımlamıştır. Nihayet, çok daha iyi tanıdığımız Ármin Vámbéry (1831–1913) zamanında, 1870'te Peşte Üniversitesinde Türkoloji kürsüsü kesin olarak kurulmuştur. Vámbéry'nin 1905 te emekliye ayrılması üzerine, yerine József Thúry (1861–1908) geçmiş, 1908 den 1914 e kadar kürsü başkanlığı boş kalmış, 1914 te bu göreve Gyula Németh (doğ. 1890) getirilmiş. 1939 da Németh'in önerisiyle bu makama Lajos Fekete (1891–1969) geçmiş, 1964 te Németh derslerini bırakmış, Orta Asya kürsüsü başkanı Lajos Ligeti 1964 ten bu yana Türkoloji kürsüsünü de yönetmiştir. Bu kürsüde bugün türlü görevlerde bulunanlar şunlardır: Zsuzsa Kakuk, Gyula Káldy-Nagy, Hasan Bicari. Kürsü başkanı Doç. Dr. Zsuzsa Kakuk'tur; kürsü kitaplığında 14000 eser toplanmıştır. Vámbéry, Thúry, Németh ve Fekete'nin portreleriyle süslenen bu tarihçeden sonra, soy adlarının alfabe sırasıyla, türlü yurtlardan 38 Türkolog türlü makaleleriyle bu jübile cildini donatmışlardır (yerleri gösterilmeyenler Budapeştedendirler): P. Aalto (Helsinki), G. Bárczi, N. A. Baskakov (Moskova), L. Bazin (Paris), H. Bicari, J. Blaskovics (Praga), A. Bodrogligeti, A. Bombaci (Napoli) G. Clauson (Londra) K. Czeglédy J. Eckmann (Los Angeles) G. Fehér, A. v. Gabain (Anger), Gy. Györffy, T. Halasi-Kun (New York), G. Ha-

zai (Berlin), Ann Horváth, Gy. Káldy-Nagy, S. G. Klyaştorniy (Leningrad), Zeynep Korkmaz (Ankara), Käthe U. Köhalmi, Ilse Laude-Cirtautas (Seattle) L. Ligeti, L. Lörincz, E. Mándoky, J. Németh, D. Pais, Margit K. Palló, J. Reychman (Varşova), A. Róna-Tas, E. Schütz, A. M. Şçerbak (Leningrad), E. R. Tenişev (Moskova), Semih Tezcan (Göttingen), E. Tryjarski (Varşova), I. Vásáry, E. Vass, N. Yamada (Osaka).

Jubile yılında Türk Dil Kurumu, Genel Yazmanımızın başkanlığıyla Budapeşteye bir heyet göndererek Türkoloji Kürsüsünü kutlamıştı. Bu jubile kitabının yayımlanması dolayısıyla bu kutlamayı şimdi yineleriz.

A. DİLÂÇAR

Ehsan Memed-Eminoviç Mustafaev - Vladimir G. Şçerbni: *Russko-Turetskiy Slovar'* - *Rusça-Türkçe Sözlük*, büyük boy çift sütun 1028 s., Moskova 1972.

Moskova'daki "Sovetskaya Entsiklopediya" yaymevi tarafından yayımlanan bu sözlükten önce, bu alanda Dmitriy A. Magazanik - Mişail S. Mişaylov'un *Russko-Turetskiy Slovar'* adlı küçük boy 320 sayfalık sözlükten başka kitap yoktu. 1943 yılında yayımlanan bu sözlük kendi rolünü yapmış bitirmiş, eskimiş ve gitgide büyüyen gereksemeleri artık karşılayamayacak duruma gelmişti. Koynunda topladığı madde başı sözcük sayısı bakımından bu eski sözlükle şimdi ortaya konulmuş olan yeni sözlükteki madde başı sözcük sayısı arasında büyük bir fark yoktur. Eskisinde 40000, yenisinde ise 47700 sözcük yer almıştır. Fakat bu madde başı sözcüklerinin işleme tarzı arasında büyük fark görülüyor. Eski sözlük, eski yazım (imlâ) sistemimize göre düzenlenmiş ve artık eskimiş sayılan Osmanlıca karşılıklara geniş yer vermişti. Üstelik, en önemli fark olarak, Rusça sözcüklerin anlam türlülüğüne ve deyimlerine ayırdığı çerçeve çok dardı. O yıllarda (1943) Kurumumuzun *Türkçe Sözlük*'ü daha yayımlanmamıştı. Bu yüzden eski sözlük Şemseddin Sami'nin *Kamusu Türkî'si*, Fransızca-Türkçe, Almanca-Türkçe gibi sözlüklere bağlı kalmıştı. Daha doğrusu bir harp yılları sözlüğü idi. Yeni sözlüğün *Türkçe Sözlük*'ümüzü, yeni yazımımızı, öz Türkçe sözcüklerimizi, deyim sözlüklerimizi, terim sözlüklerimizi ve bütün yeniliklerimizi esas aldığını memnurlukla görüyoruz. Öbür taraftan da sözcük, terim ve deyim alanlarındaki Rusça-Türkçe karşılıkları ayarlama çerçevesini eskisinden çok daha geniş tutmuş olduğuna da burada önemle işaret etmek gerekir. Bu bakımdan sözlüğün kuruluş sistemi 8-12. sayfalarda açıklanmış, ondan önce de, bibliyografya olarak, faydalanılmış olan 43 eserin listesi verilmiştir. Sözlüğün meydana getirilmesinde, Türkçemizi iyi bilen bir Azeri Türkü bir Rusun işbirliği yapmaları bu başarımın sağlanmasında büyük bir rol oynamıştır. Böyle olduğu halde *Türkçe Sözlük*'ümüzün 5. baskısı (1969) yerine 3. baskısının (1959) kullanılması, *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* (6. bas. 1970) da anılmaması, sözlükte bazı aksamalara yol açmış olabilir. Fakat genellikle sözlük gönül kandırıcıdır. Yeni sözcük ve terimlerimizi kullanmakla birlikte, yer, yer, son zamanlara kadar alışılmış olan eskilere de yer vermiştir: örneğin, Rusça *priroda* = "tabiat, doğa", *yavlenie prirodi* = "tabiat olayı",

fakat *priroda*'nın ikinci bir anlamı = "tabiat, doğa, doğal özellik", üçüncü bir anlamı = "tabiat, huy, mizaç, karakter", deyimlerden: "doğal bir şey olmak" sıfat olarak *prirodny* = "doğal, doğada bulunan, tabii"; "doğuştan, anadan doğma, yaradılıştan, fitri".

Eski sözlükle yenisi arasında fark: örneğin, eski sözlükte Rusça *voda* (= su) sözcüğüne 8 satırlık bir yer ayrılmış, tek bir anlam verildikten sonra, "kaynamış su", "madensuyu", "akar su", "durgun su", "kaynamamış su", "kara suları" türleri verilmiş ve şu iki deyimle yetinilmiştir: "bulanık suda balık avlamak", "foyasını meydana çıkırmak" (Rus. *vivodit' na čistuyu vodu*). Yeni sözlük ise *voda*'ya 49 satırlık geniş yer ayırmış, yukarda anılan türlerden başka "yağmur suyu", "tatlı su", "içme suyu", "gazoz" türlerini de vermiş ve 5 deyim göstermiş; çoğul olarak (Rus. *vodi*) "kara suları", "kıyı suları" nı almış, yine çoğul fakat "hekimsel" de olarak "termal sular", "kaplıcalar" ı eklemiştir; folklordan "abı-hayat, bengusu" yu almış, deyimlere geçerek tam 21 deyim sıralamıştır. Gözümüze ilişen birkaç aksama: Rus. *syurrealizm* = "surrealizm" denmiş, halbuki bizde buna şimdi "gerçeküstücülük" ve daha doğru olarak "üstüngerçekcilik" denmektedir; Rus = *pomeşçenie* karşılığı olarak "koyma, koyulma, yatırma" gösterilmiş, halbuki şimdi bizde "yatırım" da denmektedir; Rus. *pravopisanie* karşılığı olarak "orfografi, imlâ" gösterilmiş, halbuki *orfografi* bizde hiç kullanılmamıştır, *th*'yi *f*'ye çevirmek Rusçada vardır, bundan dolayı Azericeye ve Sovyetler Birliğindeki öbür Türk dil ve lehçelerine *orfografi* şeklinde geçmiş olabilir; biz bunu Fransızcadan almış olsaydık *orfografi* değil, *ortografi* diyecektik, fakat bizde eskiden buna *imlâ* yeni terimle de *yazım* denmektedir.

Fakat ne de olsa, otuz yıllık bir eskiliği yenileştiren, boşlukları dolduran bu sözlüğü memnurluk ve teşekkürle karşılıyoruz. Bu fırsattan faydalanarak, Türkçe-Rusça sözcüğün de yenilenmesini dileriz. Bilindiği gibi, Prof. Vladimir A. Gordlevskiy'nin başkanlığı altında Dmitriy A. Magazanik 1931 de *Turetsko-Russkiy Slovar'* adlı sözlüğü yayımlamıştı; 1945 te de bunun 2. baskısı çıkmıştı (704 sayfa, 40000 sözcük). Şimdi acaba *Russko-Turetskiy Slovar'* a eş olarak "Sovetskaya Entsiklopediya" yayın serisinden yeni bir *Turetsko-Russkiy Slovar'* hazırlanamaz mı?

A. DİLÂÇAR

P. A. Sleptsov (redaktör): *Yakutsko - Russkiy Slovar' (Sağalı - Nuççalı Tıld'ut)*, büyük boy, çift sütun 606 s., Moskova 1972.

Uzun bir süreden beri Yakut (Sağa) Türkçesi sözlükleri alanında Eduard K. Pekarskiy'nin 3 ciltte (13 fasikül) 1929 sayfa tutan *Slovar' Yakutskogo Yazıka* (Petersburg 1881-1930) adlı büyük sözlüğü yarışıcısız olarak kendini bize zorluyordu. Böhtlingk çevriyazısına göre düzenlenmiş bu sözlük ayrıntılı olduğu, yer yer de yan alanlara daldığı için pratik kullanışa uygun düşmüyordu. Rusça-Yakutça üzerine düzenlenmiş olan sözlükler bol denebilirdi: son olarak, elde bulunan sözlüğün eşi olan, P. S. Afanas'ev ile L. N. Haritonov'un *Russko-Yakutskiy Slovar'*ı (Moskova 1968; 28500 sözcük). Yakutça-Rusça olarak yalnız İ. N. Popov'un 1931 ve 1947 yıllarında yayımladığı küçük cep sözlükleri vardı. Fakat bütün bunlar Yakutça-Rusça ya da Yakutçadan başka bir batı dili üzerine düzenlenmiş pratik bir sözlüğün gereksinmesini giderememişlerdi.

Şimdi, Sovyet Bilimler Akademisine bağlı Dil, Yazın ve Tarih Enstitüsü Sibiryaya Bölümünün Yakut Dalı. P. A. Sleptsov'un redaktörlüğü altında ve N. Ye. Petrov'la L. N. Haritonov gibi tanınmış Yakutologların da katıldığı 9 kişilik bir dilci grubunun işbirliğiyle, koynunda 25300 sözcük toplamış olan çok pratik bir sözlük ortaya koyabilmişlerdir. Bilginleri, türkologları, filologları, tarihçileri ve etnografları da göz önünde bulunduran redaktörler, Yakut Türkçesinin sözcük gömüsünden buna göre seçim yapmışlar, ara sıra Yakutçanın eski ve yeni lehçe ve ağızlarından, folklor alanından da sözcük ve deyim derlemişler, fakat sözlük, genel olarak, bugün Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde kullanılan Yakut yazı dilini esas almıştır.

Yazı, Böhtlingk-Pekarskiy alfabesinden farklı Kyril'ik bir alfabe olup 1938 de kullanılmaya başlanan yazıdır. Uzun vokaller ikiz harf ile gösterilmiştir. Türkmen Türkçesinin yazımında da son zamanlara kadar uzun vokaller için digraf, yani çift harf kullanılırdı. Bu, şimdi kaldırılmış, uzun vokaller de tek harfle yazılıyor, türkologlar vokalin uzun mu kısa mı olduğunu anlamak için sık sık M. Ya. Hamzaev'in *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*'ne (Aşhabat 1962) bakmak zorunda kalıyorlar. Uzun vokalli Türkmen sözcükleri madde başlarında orada tek vokalle gösterilmiş, fakat ayrıca içinde ikiz harf kullanılmıştır.

Gerek Yakut Türkçesinde, gerek Türkmen Türkçesinde uzun vokalleri göstermek için ideal yol, üzerinde uzunluk çizgisi bulunan harf kullanmaktır, â, ē, î gibi, çünkü Türkçede genel olarak iki vokal yan yana gelmezse de, alıntı sözcüklerde yan yana yazılan fakat iki ayrı heceye düşen vokaller bulunabildiği için, bu durum okumada bir karışıklık yaratabilir.

Dikkati çeken başka bir nokta da Yakut Türkçesine Rusçadan pek çok alıntı sözcük girmiş olmasıdır. Sözlüğün ana bölümü 551. sayfada sona erer. Bundan sonra yer adları (iki bölüm olarak, yabancı ve yurt içi yer adları) listeleri gelir. En sonda, bibliyografyadan önce, Yakut Türkçesinin 35 sayfalık güzel bir gramer özeti yer almıştır: *Kratkiy grammatičeskiy oçerk Yakutskogo yazıka*. Yazarı, tanınmış Yakutolog, Dr. Yelizaveta İ. Ubryatova'dır. Bu bölüm, sözlüğün çok değerli, ve herkes tarafından aranacak bir bölümü olmuştur: genel giriş, fonetik, morfoloji, isim, sıfat, sayı adları, zamir, fiil (çekimin bütün ayrıntıları ve fiil yapısı, ekleriyle), zarf, edat, bağlaç, ünlem, çağırma, kipsel sözler, yansıma sözleri, mecaz, sözdizimi, yalın cümle, bileşik cümle, leksik, sözcük gömüsünün gelişmesi, deyimler; lehçe ve ağızları.

Önemli bir boşluğu dolduran bu sözlük, şüphesiz, türkologlarca teşekkürle karşılanacaktır.

A. DİLÂÇAR

Amin Baubec: *Limba Turca*, 472 s., Bükreş 1972. Bükreş
Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsü Yayını.

Bir dilin yapısını ve işleyişini yabancılara öğretmek için türlü yöntemler vardır: dili sistemli bir şekilde öbek öbek çözümlenmek; yabancının ana dili hangisi ise onunla karşılaştırmak; öğretilecek Türkçemizin isterlerine göre pedagojik ve karma bir yol tutmak gibi. Bükreş Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsü lektörlerinden Amin Baubec, bu son yolu seçmiştir. Zaten yönettiği Türk dili kursu, bildirildiğine göre “pratik kurs” (curs practic) olarak nitelendirilmiştir.

Yirmi dört derse bölünmüş olan kitabın girişinde alfabemiz tanıtıldıktan sonra Türkçemizin sesbilgisi konusu ele alınmıştır (s. 10–29): ünlüler, ündeşler, ötümlüleşme, ünlüler uyumu (damaksıllar, dudaksıllar), ündeşler uyumu, ünlü ve ündeş düşmesi, vurgu.

Her derste okuma metni, sonra bunun sözlüğü verilmiş, bunu ayrıntılı gramer izlemiş, sonda “cümle tamamlama” ve çeviri kalıbında alıştırmalar yer almış, çeviriler için de gereken sözlük yardımı yapılmıştır. Gerek metin, gerek gramer bölümünde yalından karmaşığa doğru gidilmeğe dikkat edilmiş ve her ders bu bakımdan derecelendirilmiştir. Örneğin, I. derste önce yalın kısa soru ve yalın kısa cevap, *bu nedir?*, *bu masadır*, vurgu gösterilerek; XX-IV. derste, *Çalığışu* romanından bir parça. Böylece Türkçemizin zengin grameri, 1–24. dersler arasında güdümlü bir yöntemle serpiştirmeli olarak verilmiş bulunuyor: önce *kim*, *ne*, sonra *var*, *yok*, ardından zamirler, daha sonra fiil mastarı ve buyruk kipi... son derste de öze dönüşlü ve karşılıklı fiil, dilek-koşul kipi, ulaç, karmaşık fiil. Okuma parçalarından da şunlar seçilerek örnek gösterilebilir: Ne yapıyoruz; Arkadaşlar; Okulumuz; Günler, aylar ve mevsimler; Köye bir gezinti; Benim ailem; İstanbul’un fethi; Türkiye’ye genel bakış; Türkiye’de dil meselesi; Ayasofya camisi; Servetifünun edebiyatı; Mimar Sinan; İlk Türk matbaası; Anadolu; *Çalığışu*.

Kitabın sonunda, 24. dersten sonra bir seçme yazılar eki yer almıştır (s. 407–456; s. 457–472 son parçaların sözlük bölümüdür). Bu bölümde Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Sait Faik, Samim Kocagöz, Eflâtun Cem Güney,

Aziz Nesin, Ömer Seyfettin, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlardan alınan parçalara yer ayrılmıştır.

Lektör Amin Baubec'in *Limba Turca'sı* (= Türk dili) bir başarı sayılabilir. Bunda, tanınmış Rumen dilci ve türkoloğu Dr. Vladimir Drimba'nın önemli bir payı olması şüphe götürmez. Yazar, gerek ona gerek yine Türkçe ile uğraşan C. Poghiro, V. Dinescu, N. Yusuf, P. Dinu gibi dilci arkadaşlarına teşekkür etmektedir. Biz de, benzerlerine bakarak birçok üstünlük noktaları bulunan bu *Limba Turca'sı* için Amin Baubec'i candan kutlar ve teşekkür ederiz.

A. DİLÂÇAR

Rose Nash: *Turkish Intonation. An Instrumental Study*, 190 s., Den Haag 1973 (Janua Linguarum, Series Practica, 114, Indiana University).

Türkçemizdeki vurgu konusu oldukça işlenmiş (1964 yılına kadar olan kısa bir tarihçesi için bk. *Türk Diline Genel Bir Bakış* adlı kitabım, Ankara 1964, T. D. K., s. 158-160), fakat entonasyon konusu esaslı olarak ele alınmamıştır (ilk yazılar için bk. Muzaffer Tansu: *Türk Dilinin Entonasyonu. Tecrübe Etüd*, Ankara 1941; Turgut Erem - Nureddin Sevin: *Konuşma Dilimiz*, İstanbul 1947, s. 211-228; Muzaffer Tansu: *Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe*, Ankara 1963, T. D. K. Ek bölümünde, s. 85-93; A. Dilâçar; "Hece - Ton ve Tonem - Vurgu - Entonasyon").

Entonasyonu, yani konuşmada ses perdesinin (İng. pitch) yükselip alçalma olayını (Alm. Tonfall), esaslı olarak, Almanlardan Prof. H. Klinghardt, Leipzig'de 1922 yılında ele almış, bunu Londra'daki University College'de fonetikçi Prof. Daniel Jones'un öğrencileri olan Lilius E. Armstrong'la Ida C. Ward'un *A Handbook of English Intonation*'ı izlemiş (2. bas. Cambridge 1931), Türkiyede Robert College fonetik profesörü Edmund Tilly (*English Sound Drills*, Cambridge 1930) fonetiğin bu bölümünü bizlere tanıtmıştır. Yukarıda anılan kısa yazımda (1963) entonasyonun ana kalıplarını şöyle tanıtmışım: 1. Düz entonasyon (—), 2. Yükselen entonasyon (/), 3. Alçalan entonasyon (\), 4. Yükselen-alçalan entonasyon (^), 5. Alçalan-yükselen entonasyon (v) ve sonuncuların bir değişimi olan Dalgalı entonasyon (~ , ~).

Şimdi elde bulunan kitabın sahibi, Puerto Rico'da Dilbilim Yardımcı Profesörü bayan Rose Nash, 1967 de Bloomington'daki Indiana Üniversitesinde, Türkçemizin ses yapısını konu alan bir araştırma ile doktorasını yapmış, Viyana Müzik Konservatuarında da ses tahlili uzmanlığını kazanmış, 1970 te Sovyetler Birliğine giderek Türk ve başka doğu dilleri üzerinde deneysel araştırmalarda bulunmuş, bu arada dört dil (İngilizce, Rusça, Almanca, Fransızca) üzerine düzenlenmiş bir dilbilim ve filoloji sözlüğü de yayımlamıştır: *A Multilingual Lexicon of Linguistics and Philology*.

Turkish Intonation adlı son kitabına, Türkiye'de doğmuş büyümüş ve eğitim görmüş 5 Türk erkek öğrenci tarafından birer birer okunan, profesör ta-

rafından da fonetik-entonasyon makinelerine geçirilen, sonra gramer-müzik çözümlenmeleri yapılan Nasreddin Hoca fıkraları esas olmuştur.

Sayın profesör Türkçemizin entonasyonunu incelerken, en geniş birim olarak “sözlü paragraf”ı (oral paragraph), en küçük birim olarak “fonolojik alt-tümce” yi (phonological phrase), orta birim olarak da “tümce”yi (macro-sentence) almıştır.

Kitabın bibliyografyasından anlaşıldığına göre, Prof. Nash, Türkçemizdeki vurgu konusunu ele almış olan kitap ve makaleleri (B. Fabó, 1906; H. W. Duda, 1940; K. Grønbech, 1940; B. Collinder, 1941; J. Benzing, 1941; C. F. Voegelin- M. E. Ellinghausen, 1943; J. Krámsky, 1944; N. A. Mcquown-S. Koylan, 1944-46; K. Nielsen, 1945; E. V. Sevortyan, 1955; R. B. Lees, 1961; A. Tietze, 1962; H. I. Sebüktekin, 1964; R. H. Meskill, 1964; R. Underhill, 1964) ve Türk müziğindeki “pentatoni” sorununu (A. A. Saygun, 1936; M. R. Kösemihal, 1936; F. Arsunar, 1937; B. Bartók, 1948, K. Reinhard, 1966) incelemiş ve özel gözlemlerini de kattıktan sonra şu kanaşe varmıştır:

1. Türkçede entonasyon, konuşma melodisinde beliren birimler ve bağlantılardan meydana gelen yapısal bir kuruluş sistemidir.

2. Konuşma melodisi, konuşulan dilin gereklerini yerine getirmek için, biçim ve görev bakımından değişiklik gösteren ve bunlardan seçilen müzikal gereç ve işlemler üzerine kurulmuştur.

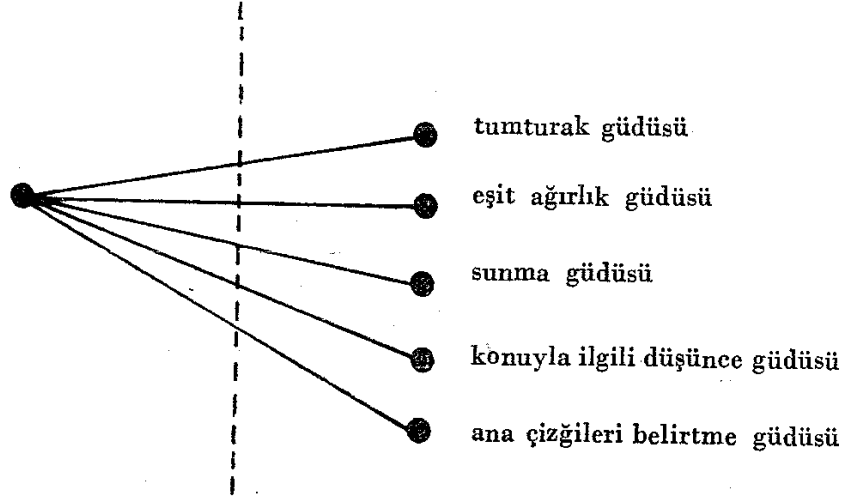
Entonasyonun belli sözdizimi türlerini idare eden değişmez kalıplar demeti olmaktan ziyade, özerk bir sistem ve bir işlem tarzı olması sayesinde ki konuşmanın anlatmak istediği meram, anlamın ince ayrıntılarına kadar ayırt edilebilmektedir.

Bu esaslar üzeri,ne Prof. Nash kitabını şöyle düzenlemiştir:

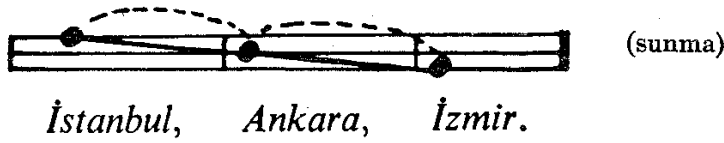
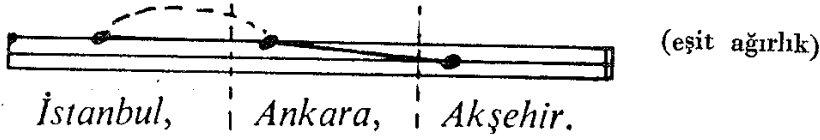
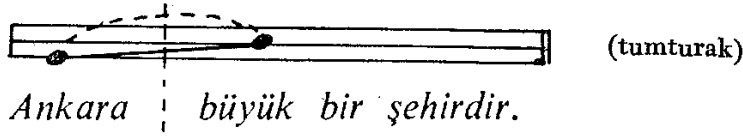
Bölüm I. Zemin, s. 15-58: 1. Giriş, 2. Başlangıç tanımları, 3. Konuşma melodisinin niteliği ve bunun elde edilişi, 4. Konuşma melodisinin dilsel görevleri, 5. Konuşma melodisinin kültürel temeli, 6. Konuşma melodisinin mekaniği. Bölüm II. İşlem, s. 61-78: 7. Tarif ve ölçme. 8. Değişmez değerlerin saptanması. Bölüm III. Çözümleme, s. 81-150: 9. Entonasyon birimleri ve motifler, 10, Paragraf entonasyonu, 11. Tümce entonasyonu, 12. Alt-tümce entonasyonu. Bibliyografya ve dizinler, s. 151-190.

Prof. Nash'e göre Türkiye Türkçesindeki “şimdikilik, vurgu perdesi” (present accent pitch), yüksekte alçağa doğru, şöyledir: 1. tumturak güdüsü (em-

phasis motif), 2. eşit ağırlık güdüsü (equal weight motif), 3. sunma güdüsü (presentation motif), 4. konuyla ilgili düşünce güdüsü (topic-comment motif), 5. ana çizgileri belirtme güdüsü (outlining motif). Bunun tablosu şöyledir:

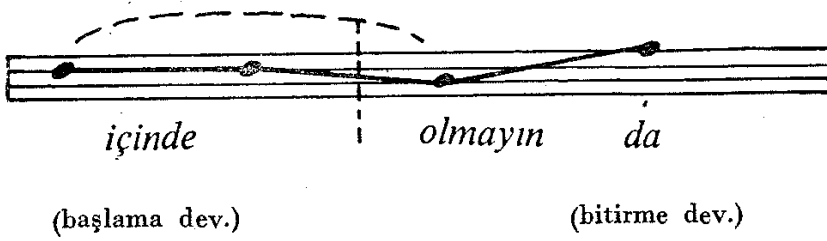
Örnekler:

Birim örnekleri: Entonasyon, öznel yorum ve değerlendirmeye göre kişiden kişiye değişebilir. Böylece de Prof. Nash'e Nasreddin Hoca fıkralarını okuyan Türk gençleri bu işi birbirinden farklı birer entonasyonla yapmışlardır. Profesörün grafiklerini biraz yahnlayarak, bunlardan örnekler:

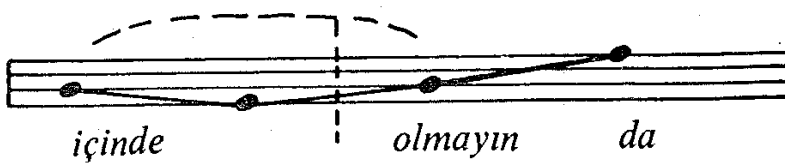
I. "Sözlü paragraf" (Oral paragraph): Nasreddin Hocanın "tabutun önünden mi, arkasından mı yürüme" konulu fıkrasından:

1 inci okuyana göre:

- başlama ve bitirme devimleri birbirine sunma motifi ile bağlıdır.
- başlama deviminin iki bölümü birbirine eşit ağırlık motifi ile bağlıdır.
- bitirme deviminin iki bölümü birbirine tumenturak motifi ile bağlıdır.

2 nci okuyana göre:

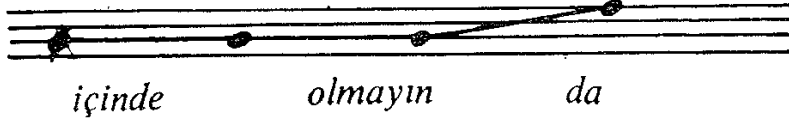
- başlama ve bitirme devimleri birbirine eşit ağırlık motifi ile bağlıdır.
- başlama deviminin iki bölümü birbirine, sunma motifi ile bağlıdır.
- bitirme deviminin iki bölümü birbirine tumenturak motifi ile bağlıdır.

3 üncü okuyana göre:

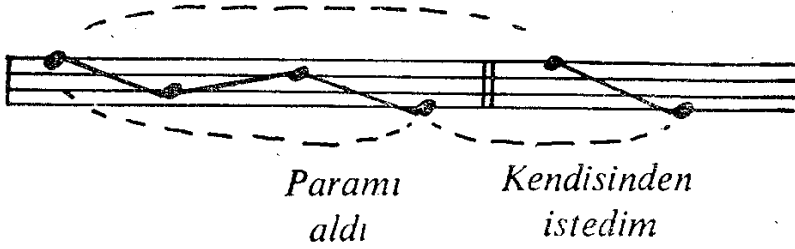
- Birinci okuyanın melodisine benzer, fakat tumenturak yükselişi (punch line) daha alçak perdeden başlar.

4 üncü okuyana göre:

a. son yükselişe (punch line) kadar bölümler birbirine, eşit ağırlık motifiyle bağlıdır. Bu okuyanda Nasreddin Hocanın verdiği öğütün, fıkranın doruğu (climax) olarak sonda bulunduğunu gösterir.

II. "Tümce" (macosentence):

III. "Alt-tümce" (phonological phrase):

Bütün kitap gözden geçirildikten sonra, Prof. Nash tarafından kurulan entonasyon tekniğinin hemen hemen kusursuz kabul etmek gerekecektir. Bu cümleye soktuğum "hemen hemen" kaydı, profesörden ziyade fıkraları okuyanların çeşitlendirmelerinden doğmaktadır. Dilin çok kıvrak ve kişisel psikolojik durumlara bağlı bir varlık olduğunu düşünürsek, bu çeşitliliğin normal bir dalgalanma olduğu meydana çıkar. Prof. Nash bu kitabıyla türkolojiye, kendi alanında bir öncü olarak gerçekten büyük bir katkıda bulunmuştur.

A .DİLÂÇAR

Vladimir Drimba: *Syntaxe Comane*, 335 s., Editura Academiei Bucureşti, 1973, E. J. Brill, Leiden.

Dr. Vladimir Drimba, genel dilbilimi geniş olan bir türkologdur. Kuman Türkçesini yapısal yönden çözümleyebilmek için, onu ele alan dilcinin bu iki niteliği kendinde birleştirmiş olması gerekirdi. Çünkü *Codex Cumanicus*'un bir özelliği var: onda kullanılan dile, yani Kuman Türkçesine - Farsça bölümleri bir tarafa bırakarak - çeviri yoluyla Latincenin yapısından kimi nitelikler bulaşmış bulunmaktadır. İşe önce Hıristiyan papazlar karışmış, sonra güney Rusya'da İtalyan tüccarlar 1303 te "Codex" i meydana getirmişlerdir.

Yapıları birbirinden çok farklı olan bu iki dilin karşılaştırılmasında dikkatimizi çeken en önemli nokta olarak sözdizimi bizi karşılar. Hıristiyanlıkta "Rabbanî dua" (Pater noster) denilen metnin ilk cümlesi Latince de şöyledir: *Pater noster qui es in caelis sanctificetur nomen tuum!* Kumanlar bunu şu şekle sokmuşlar: *Atamız kim köktesen alyıştı bolsun senuñ atıñ!* 1400 yıllarında aynı güney Rusyada bu metni toplayan Hans Schiltberger'da bu cümle şu şekli almıştır: *Ata bizum ki köktesen alguşludur senuñ aduñ:* Burada önemli olan nokta bu cümledeki sözdizimidir. *Ata bizum* mı yoksa *Atamız* mı? *Ata bizum ki köktesen* ya da *Atamız kim köktesen* mi, yoksa 1650 sıralarında Ali Bey'in (aslen Albert Babowsky) ilk Osmanlıca çevirisinde olduğu gibi, *Ey göklerde olan babamız* mı? Yani, Türk sözdiziminin kurallarına uyararak, bütün niteleyici, belirtici, renkleyici ikincil öğelerin birincil öge olan öznedenden önce alınması.

Dr. Drimba inceleme konusu olarak Kuman Türkçesine özgü olan sözdizimi kalıplarını almış ve 335 sayfasını başarı ile kullanmıştır. İncelemenin başlıca ayrıntıları şunlardır: I. Tümce (proposition) sözdizimi: A. Tümce tipleri (semantik tümce [bildiri, soru], yapısal tümce [verbal, nominal], bağımsız tümce [verbal, nominal]; B. Tümce öğeleri (özne, yüklem, uygu, haber, koşuntu, türlü nesne ve tümleçler); C. Tümce öğelerinde sıradışlık; Ç. Tümce öğelerinde sıra; II. Cümle (phrase): A. Sıradışlık türleri; B. Uyum türleri; C. Araçsız söz; Ç. Araçlı söz; D. Yanlış yapı cümleler; III. Genel sonuç. Ek: Metinler (29 parça).

1970-1972 yıllarında, Bükreş'te çıkan *Revue Roumaine de Linguistique*'te bu işe hazırlık olarak bir yazı dizisi yayımlamış olan Dr. Drimba, bu son kitabıyla, *Codex Cumanicus*'un ilk yayımından (Géza Kuun, Budapeşte 1880) ve tıpkıbasımıyla sözlüğünden (Kaare Grönbech, Kopenhag 1936 ve 1942) sonra bu alanda en önemli incelemeyi ortaya koymuş bulunmaktadır.

A. DİLÂÇAR

Suzanne KAKUK: *Recherches sur l'Histoire de la Langue Osmanlie des XVIe et XVIIe Siècles. Les Eléments Osmanlis de la Langue Hongroise.* (Bibliotheca Orientalis Hungarica, XIX), 660 s., Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.

Peşte Üniversitesi Türkoloji kürsüsünün başkanı Doç. Dr. Sz. Kakuk'un bu değerli kitabını tanıtmaya başlamadan önce, Macarca bakımından *Türk* ve *Osmanlı* terimlerinin ayırtını hatırlatmak yerinde olacaktır. Macar – Türk dil ilişkileri Osmanlı çağından çok önce, VII–IX. yüzyıllarda doğuda Çuvaş ve Hazar Türkçelerinden yapılan alıntılarla başlamış, XI – XIII. yüzyıllarda, Macarlar şimdiki yurtlarına girdikten sonra, Peçenek ve Kuman-Kıpçak Türkçelerinden yapılan alıntılarla devam etmiş, ve ancak XVI – XVII. yüzyıllardaki üçüncü katmanda alıntılar Osmanlı Türkçesinden yapılmıştır.

Bu alıntı katmanlarının ilk ikisi gereği gibi araştırılmışsa da üçüncü, yani Osmanlı Türkçesi katmanını bütünü ile ele alan bir ana kitap şimdiye dek ortaya konulamamış, türlü etimologlar dağınık incelemeler yayımlamışlardır. Şimdi Dr. Kakuk, hocası Prof. Gy. Németh'in gösterdiği yolu izleyerek, önümüze, Osmanlı-Macar alıntılarının tükel bir *Corpus*'unu sermiş bulunmaktadır.

Son derece sistemli ve ayrıntılı olan bu inceleme, koynunda, XVI–XVII. yüzyıllarda Osmanlıcadan Macarcaya türlü şekillerle geçmiş olan 1382 cins ismini, 402 kişi adıyle takma adı, 224 yer adını toplamıştır. Bu hacimli ve yaygın işi başarabilmek için Dr. Kakuk'un, XVI–XVII. yüzyıllarda yazılı ve bu konu ile ilgili bütün kitapları taramış olduğu, kitabın sonuna eklenen 20 sayfalık kaynaklar listesinden anlaşılmaktadır.

Kitap, başlığının sandırıldığından çok daha geniş ve derindir. İlk bölümde (s. 22–434) bir sözlük gibi alfabe sırasıyle dizilen maddelerin iç bölümleri şöyledir: 1. Osmanlıca sözcük, Latin harfli yazımıyle ve bunun anlamı; 2. Macarcadaki türlü alıntı yazımları, kaynağı, yazar

adı, yılı ve sayfası ile birlikte; 3. Balkan dillerindeki alıntı paralelleri, Sırpça-Hırvatça, Makedonca, Arnavutça, Rumence, Makedonya Rumencesi, Bizans Yunancası, Yeni Yunanca, ve eğer varsa İtalyanca, Latince, Almanca, Rusça; 4. Türlü Türkçe sözlüklerdeki şekli, sözlük adı, yazarı, yılı ve sayfası ile birlikte; 5. Osmanlıca sınırları içerisinde etimolojisi, yani Türkçe, ya da Arap, Fars, Arap-Fars asıllı olması; daha geriye doğru gidilmemiştir.

İşte, çok kısa özetiyle bir örnek: *pabuç*, bilindiği anlama. Macarcada alıntı olarak *papucs* (1559, 1585, 1604, 1664) <Osm. *papuç*. Sırp-Hırv. *papuč*, *papuča*; Bulg. *paputsi*, *papuçi*; Makedon. *papuça*; Rumén. *papuç*, Maked. – Rumén. *păpută*, Yunanca *papoutza*, *papoutsi*. Osman. *babuc*, *babuç*, *pabuç* vb. 28 yazım türü. Kaynaklar: (hemen hepsi sözlük) Argenti 1533, Dernschwam 1553, Georgievits 1554, Megiser 1612, Molino 1641, Illésházy 1668, Meninski 1680, Carbognano 1794, Hindoghlu 1831, Kieffer-Bianchi 1835, Zenker 1876, Ružická 1879, Barbier de Meynard 1881, Kúnos 1907, Redhouse 1921, “Anadilden Derlemeler” 1932, Räsänen 1935, Caferoğlu 1941, 1945, 1951, Pakalın 1940, “Gaziantep Ağzı” 1946, Hony 1950, “Tarama Sözlüğü” 1963, Devellioğlu 1963, “Derleme Sözlüğü” 1964, “Türkçe Sözlük” 1966. Aslı Farsçadır: *pâ-poş* = “ayak örten” (Steingass sözlüğü 1930); Arapçada aynı anlamla *babuş* (Dozy, Arapça giysi sözlüğü 1845).

Kitabın, tarihsel dilbilime ayrılmış olan ikinci bölümünde (s. 435–546) Dr. Kakuk, Osmanlıcadan yapılan Macar alıntılarında Türkçedeki fonemlerin ne şekilde karşılandığını, ünlü ve ündeşlerin geçirdikleri değişimleri, sözcüklerin çekim, şekil ve dizim bakımından uğradıkları değişiklikleri, leksik bakımından da Türkçe, Farsça, Arapça-Farsça ve Arapça asılları, kişi adı, takma ad, yer adı kategorilerini, XVI – XVII. yüzyıllardaki Osmanlıca genel konuşma dilini, batı Rumeli ağızlarını, Sırpça-Hırvatçayı ayrı ayrı incelemiştir. Çok ayrıntılı bir bibliyografya ile aynı ölçüde ayrıntılı olan dizinler (S. 547–660) kitabı tamamlamaktadır.

Bir imparatorluk dili olan Osmanlıcanın kuzeybatı sınırındaki Macar alıntı yadigârlarını çok ince bilimsel ayrıntılarla inceleyen Dr. Szusza Kakuk’un yirmi yıllık emeğinin bu değerli verimini teşekkür ve övgü ile karşılıyoruz.

A. DİLÂÇAR